
דניאל אלעזר

החדשות הטובות הן שישראל פותחת את מחצית המאה השנייה לקיומה כמדינה בעמדת מוצא מצוינת להמשך התקדמותה לקראת ביטחון והצלחה כלכלית, למרות הבעייתיות של תהליך השלום. החדשות הרעות הן שישראל בלתי מוכנה עד כאב להתמודדות עם חמישים השנים הבאות ברמה המושגית, הן מבחינת יהודיותה של המדינה היהודית והן מבחינת "מדינתיותה" בעידן התרבות הכלל-עולמית. מבחינה טכנולוגית, ישראל מתקדמת יפה אל המאה העשרים ואחת. אך מבחינה מושגית, מרבית דפוסי החשיבה הישראליים תקועים עדיין במאה התשע-עשרה. בייחוד נכון הדבר לגבי הדרך שבה מבינים הישראלים את מעמדה של המדינה כיום, את תפקידה של מערכת כלכלית קטנת ממדים בעולם של תלות הדדית הולכת וגדלה ואת מערכת היחסים הראויה בין הדת, המדינה והחברה, בייחוד במדינתו של העם היהודי.

כשאני מדבר על "ישראל" או "הישראלים" אני מתכוון לקהילת מעצבי דעת הקהל במדינה, כולל מוסדות השלטון שלה, מנהיגיה האקדמיים ואנשי הרוח שלה (הציבור הרחב בדרך כלל חכם הרבה יותר בעניינים כאלה, אף כי לעתים

קרובות מנהיגיו מוליכים אותו שולל). אינני מבקש לטעון שקו המחשבה שלהם לובש צורה של מחויבות לאידיאולוגיה המעובדת לפרטיה. לאמיתו של דבר הוא מבוסס על אמונות ודעות רווחות, שאותן ספגו וקיבלו מן העולם שמסביבם כשהם מתאימים אותן לדרך שבה נתפש עולם זה בעיניהם. תפישה זו, שביסודו של דבר אין מהרהרים אחריה, היא המנחה את מחשבתם, בפרט את הערכותיהם והחלטותיהם הפוליטיות. בדרך שבה הם מבינים את המדינה, הישראלים של היום עדיין קרובים מאוד למקורותיהם הציוניים, באופנים העשויים להפתיע רבים מהם.

הציונות נולדה מתוך תפישות לגבי מהותה של המדינה שרווחו במרכז אירופה ובמזרח בשלהי המאה התשע-עשרה. בעוד שבמדינות ההיסטוריות של מערב אירופה הושגה האחידות הלאומית בדרך של דיכוי המיעוטים, גירושם או השמדתם הפיזית, במרכז אירופה ובמזרח התקיים מלכתחילה מגוון של קבוצות לאומיות חזקות, ועל כן הקמתן של המדינות ושלטונן הריכוזי היו קשורים לדרישותיהן של קבוצות הרוב הלאומי-אתני, והעמידו את המיעוטים הלאומיים בסיכון חמור. היהודים, כמיעוט שרוב רובו התרכז באזורים האלה, למדו על בשרם שאינם אלא קרבנות חסרי ישע באירופה. אלה שהיו מעוניינים בהישרדות נקטו שני צעדים חשובים לקראת פתרון. ראשית, הם אימצו את תפישת המדינה שרווחה במרכז אירופה ובמזרח, ושנית, הם התארגנו כדי להקים מדינה כזאת ליהודים במולדת היהודית העתיקה. הם החלו בכך בשליש האחרון של המאה התשע-עשרה ויצרו, בסופו של דבר, פלח של תרבות אירופית במזרח התיכון.

כפלח, הביאו היהודים עימם את היסודות העיקריים של תפישות העולם ששלטו באירופה, לא רק בענייני מדינה ולאומיות אלא גם בתחומי הדת, הכלכלה, הפוליטיקה והאמנויות. וכפי שקרה בשלוחות אחרות של מדינות-אם שקמו בשטחים שמעבר לים, בעוד התרבות האירופית ממשיכה להתקדם, קפא המפעל הציוני על שמרי השקפותיו המקוריות או התאים אותן להקשר החדש שאליו נקלע.

על פי רוב נבחרה האפשרות הראשונה. מאה שנה מאוחר יותר, הישראלים רק מתחילים לחרוג מתוך המסגרת הסוציאליסטית של ימי הבראשית שלהם ולפסוע לעבר כלכלת השוק. עליהם עדיין להשיל מעליהם את מושגי הדתיות והחילוניות של שלהי המאה התשע-עשרה. גם הפוליטיקה שלהם נשארה, רובה ככולה, קפואה בתבניותיה של המאה הקודמת, והאוניברסיטאות שלהם קנו להן שם בעולם האקדמי כמעוזיה האחרונים של המסורת האקדמית הגרמנית מן התקופה ההיא. אמחיש זאת בכמה דוגמאות:

- בתקופה של תלות הדדית כלל-עולמית גוברת והולכת, כשארצות-הברית ויפן, שביניהן מפרידים 12,000 קילומטרים של אוקיאנוס, עדיין מחפשות יחד פתרונות לבעיות של מלחמה ושלום, אנו מנסים למצוא שלום שיתבסס על הפרדה פיזית וחלוקה טריטוריאלית, במקום שיושגת על יצירת מסגרת לשיתוף פעולה בין שכנים.

- בתקופה שבה כלכלת השוק גוברת על כל צורות הכלכלה המבוססות על שליטה ופיקוח, שינוי שיטתנו הכלכלית הנשלטת בידי המדינה והמעבר לשליטה שביכולתה להתחרות בשוק העולמי מתנהלים אצלנו לאטם, בצעד מהסס.

- בתקופה שבה אנו מבינים יותר ויותר מה מקומה של הדת בסיוע לקיומה של החברה ומהו תפקידה המקדם והמסדיר של המדינה בהקשר זה, אנו מקיימים ממסד דתי המנסה להחזירנו אחור, אל הדת בנוסח ה"שטעטל", העיירה הגלותית, ומולו ניצבים חסידי החילוניות הלוחמנית. במאבקים המתחוללים אצלנו בין חילונים לדתיים מבקשים הקולניים שבין הראשונים לסלק את הדת כליל מחיי הציבור, ואילו האחרונים עדיין מצפים כי במוקדם או במאוחר תשליט המדינה דתיות כפויה, במקום לפתח גרסה מקומית של יהדות שתתבסס על המסורתיות העמוקה המאפיינת עדיין את החברה הישראלית.

- בתקופה שבה כל אומה במערב נושאת עיניה אל שורשיה כדי למצוא דרכים לחיזוק רציפותה התרבותית לנוכח שינויים מרחיקי לכת, יהודים רבים מדי בישראל סבורים שעליהם ללמוד מכל תרבות פרט לזו שלהם; כתוצאה מכך נוצרה אחת הקהילות הפחות מתורבתות בעולם, שחברה אינם יודעים מאומה על מורשתם היהודית וגם לא שום דבר בעל משמעות על מורשת אחרת כלשהי, ו"הישראלי המכוער" היה לתופעה נפוצה.

- בעוד שבכל העולם המונח "חברה אזרחית" מבטא תקווה ומשמש לקידום הדמוקרטיה המקומית ולחיזוקה, בארץ הוא הפך לקריאת הקרב של אלה המבקשים לבטל את יהדותה של המדינה היהודית, תכלית קיומה של ישראל.

גם אם ישראל אינה יכולה לשכון לבד באופן מוחלט, איננו צריכים לצפות לכך שנתאים את עצמנו אי פעם לכל מה שנעשה מקובל בשאר העולם. אף אין זה

מחובתנו. יחד עם זאת, כדי לשרוד בעולם עלינו ללמוד להסתגל בדרך זו או אחרת לתנאים השוררים בו.

ישראל נוסדה כדי שתהיה מדינה יהודית, אך עצם ייסודה, כאילו בסתירה לכך, היה האות לראשיתו של עידן חדש, שבו דרכי החשיבה הישנות על האופן שבו תהיה המדינה יהודית שוב אינן תקפות. דרכים ישנות אלה היו, בעיקרן, טבעיות ומבוססות על קשרי דם או על קשרים אתניים. כיום אנו מצויים עדיין בראשיתה של תקופה חדשה זו וטרם התחלנו להעלות את השאלות הנכונות לגבי קיום יהודיותה של ישראל בתנאים החדשים, הכרוכים בבחירה רבה לאין שיעור. במקום לעשות זאת, האליטות הישראליות רודפות אחר מה שהפך להיות, על פי פרשנות המוטלת בספק הולך וגובר, עקרונותיה המקודשים של הדמוקרטיה הליברלית, בייחוד מה שנתפש כגרסתה האמריקנית. הן מתעלמות מן העובדה שישנן שתי דרכים לדמוקרטיה – הליברלית והקהילתית – ושדמוקרטיות חזקות אחרות, כגון שווייץ וארצות סקנדינביה, כבר עורכות ניסויים (מוצלחים, ככל הנראה) בשיטות להפעלת הדמוקרטיה הקהילתית בעידן החדש, והצלחתן אינה פחותה מזו של הדמוקרטיה הליברלית. הדמוקרטיה הקהילתית מתאימה יותר למצב השורר בישראל, ויש לפתח אותה בארץ בדרך מתאימה ונכונה לנסיבות. במקום לנסות ולהגדיר את אופייה של הדמוקרטיה הקהילתית הישראלית ובו בזמן ליצור בריתות עם הדמוקרטיות הקהילתיות האחרות בעולם, בנושאים שבהם יש הכרח בשיתוף פעולה בין-לאומי, חלק מאיתנו נלחם בדמוקרטיה מתוך ניסיון לחזור לשטעטל, כאילו אותה התנסות קצרת ימים ושבעת רוגז הייתה תמצית ההיסטוריה היהודית, וחלק אחר מתכחש ליהודיותו ושואף לכעין אידיאל של העדר שורשים קוסמופוליטי (או לפחות לדימוי מהותה של אמריקה, ללא השורשים שהאמריקנים מצמיחים כבר ארבע מאות שנים).

חמישים השנים הבאות של ישראל יהיו תלויות במידת יכולתם של תושביה לעזוב את שנות התשעים של המאה שעברה ולזנק מאה שנים קדימה. הצלחותיה של המדינה הסתירו עד היום בצלן את הליקויים האלה, אך אין ביכולתן להמשיך לחפות עליהם. הגיע הזמן לנטוש את השיח של המאה הקודמת, שזמנו חלף זה כבר, ולנסות יחד עם שאר העולם המערבי, למצוא תשובות לשאלות שיעמדו בפני הדור הבא.

דניאל אלעזר הוא המייסד והנשיא של המרכז הירושלמי לענייני הציבור.